

RENESSANCE

Pojem renesance jistě může být vymezován různě. Paul Johnson ve svých *Dějínách renesance* říká: „Pokud má tento termín vůbec nějaký užitečný smysl, znamená opětovné objevení a využití antických ctností, dovedností, vědění a kultury, které vymizely během barbarských století následujících po rozpadu římského impéria na Západě, obvykle datovaném od 5. století po Kristu.“ (Ihned ovšem dodává, že k takovému objevování docházelo již v průběhu středověku.)

Renesance jako období evropských dějin (a) má velký filosofický význam díky proměnám, jež přináší zcela obecně i ve svých nefilosofických projevech (výtvarné umění, technika, politika, literatura, věda...) vzhledem k lidskému chápání sebe sama a světa, v němž člověk žije; (b) přináší vývoj v soudobém filosofickém myšlení samotném, které také tyto obecné proměny určitým způsobem reflektuje nebo spoluutváří.

Pokud se filosofického významu renesance týká, mohu odcitovat následující pasáž z *Přehledných dějin filosofie* Höffdinga a Krále (ne, to nejsem já☺, vydání, které mám, je z r. 1947): „*Italská renesance byl Burckhardtem v mistrovském díle Renesanční kultura v Itálii charakterisována jako objevení člověka. Dějinné poměry vedly k emancipaci individuí. Člověk nebyl již posuzován jenom podle vztahu k církvi nebo ke své společnosti, nýbrž vstoupil do popředí jako samostatný předmět zájmu a pozorování. Působilo zde i objevení antické literatury a umění.*“ (Str. 121)

Pochybovačná historiografie 21. století by sice mohla být rezervovaná vůči představě Velkého zlomu a formulacím typu „objevení člověka“, je ale nepochybné, že v průběhu renesance a počátku novověku obecně dochází k postupné proměně lidského myšlení, díky kterému:

- (a) se do centra pozornosti dostává více **člověk** (a to jako individuum);
- (b) se rozšiřuje znalost **antického písemnictví** a své znovuzrození zažívají ve středověku opomíjené filosofické směry (platonismus a novoplatonismus, stoicismus, epikureismus se svým protináboženským zápallem a materialistickým pohledem na skutečnost, skepticismus se svojí pochybností vzhledem k možnosti lidského objektivního poznání skutečnosti,...) a nově se klade důraz na humanitní vzdělání (literatura, rétorika apod.);
- (c) se začíná prudce rozvíjet nová **přírodověda** – přírodověda, která už nečerpá svoji sílu z křesťanskou teologií ovlivněného aristotelského chápání přírody, ale z nového a dodnes velmi významného spojení **vědy a techniky**, tedy lidským umem ovládaného světa, řekněme;
- (d) spolu s tím se proměňuje systém **vzdělání** – rozvíjejí se univerzity a nový školský systém vůbec, naprostou revoluci v rozšiřování a přístupnosti vzdělání znamená **vynález knihtisku**.

To vše je pochopitelně umožněno rozsáhlými ekonomickými a sociálními změnami: bohatství soustředěné do měst specializovaných na nová povolání související s obchodováním ve velkém a bankovníctví (např. Benátky a Florencie) (Srov. Johnson, str. 16), rozvoj řemesel a nových technologií,...

Z významných renesančních myslitelů můžeme uvést následující jména: Niccolo Machiavelli, Michel de Montaigne, Hugo Grotius, Giordano Bruno, Galileo Galilei.

O některých z nich budeme mluvit podrobněji v dalším výkladu.

NICCOLO MACHIAVELLI (1469-1527)

POKUD JDE O JEHO DÍLO:

- autor hesla „Machiavelli“ z Routledge Encyclopedia of Philosophy cituje jeden komentář, podle kterého byl M. člověk „inspirovaný ďáblem k tomu, aby svedl dobré lidi ke zkažení.“
- M. skutečně ve *Vladaři* zvláštní způsobem převrací logik tradičního renesančního žánru, knih naplněných radami vládcům, jak by se měli chovat
- on věří v to, že je možné najít vzory, podle nichž je možné jednat – věří v užitečnost historie
- V předmluvě k první knize *Rozprav* Niccolo Machiavelli kritizuje své současníky za to, že se sice zabývají dějinami, ale nepokouší se je napodobovat. Myslí si totiž, říká Machiavelli, že je napodobit (*imitarle*) minulé děje nemožné, „jako by nebe, slunce, prvky a lidé už nebyli stejní jako kdysi, pokud jde o jejich vztah k pohybu, řádu a moci (potenza).“ Machiavelliho pozice tedy vypadá takto: nápodoba minulosti je snad obtížná (*difficile*), je ale principiálně možná, protože zákonitosti akcí a reakcí člověka jsou z hlediska politiky, z hlediska umění určujícího pohyb, uspořádání a mocenské vztahy lidských těl i lidských duší, neustále stejné: věda o politice je stejně tak možná jako věda o přírodě (o nebi, slunci a prvcích).
- vybírá ale divné příklady – vrahy, násilníky, podlé chytráky – politiky, kteří byli úspěšní, kteří to ale dokázali nikoliv díky tomu, že by dodržovali zákony, ale díky tomu, že byli s to použít svoji sílu – jako *lev* a *liška* – sílu síly a sílu chytrosti
- přesto: u Machiavelliho existuje specifická morálka politiky –

- něco, o co se opírá *virtú* vladaře

„Machiavelli kriticky říká o antickém vládcovi Agathoklovi, že svými metodami (vraždění spoluobčanů, podvádění přátel, nemilosrdnost,...) sice mohl získat říši (*imperio*), nikoliv ale slávu (*gloria*).¹ Sláva, osobní proslulost a dobrá pověst, uctívání druhými a zanechání kladné stopy v dějinách: to vše jsou věci, o které politicky činným lidem jde a podle Machiavelliho by také jít mělo. Proč? Na to zřejmě nelze v jeho textech najít odpověď. Snad bychom to mohli nazvat psychologickým axiomem machiavellismu: něčím, o čem se ve světě Machiavelliho textů prostě nepochybuje. Otázka proč ale také není nejdůležitější. Větší význam má něco jiného. Totiž to, že sláva je na rozdíl od moci vždy ovlivňována *posuzováním druhých lidí*. „Slavný“ není nikdo, koho nepovažují za slavného ostatní. V tomto smyslu (a snad žádný další, o rozpoznatelná kritéria opřený, smysl ani neexistuje, řekl by možná stoupence machiavellismu) je sláva *etickým* fenoménem: je věcí hodnocení činnosti na správnou a méně správnou, lepší a horší. Už proto ale kritérium slávy vyžaduje doplnění o další, hlubší kritéria. A jiná než kritérium moci. Dejme tomu, že je dobrým politikem, ten, který se proslaví. Čím se ale člověk proslaví? Čím se zapíše do dějin? Co přiměje druhé, aby jej za slavného považovali?“

- je to dobro státu

- a Machiavelli říká: kdo bude jednat morálně (z křesťanského hlediska), neprospěje státu – musí tedy jednat nemorálně

.

- navíc další problematizace klasického obrazu M. :

- v *Rozpravách o prvních deseti knihách Tita Livia* jednoznačně dává přednost republikanismu

THOMAS MORE (1478-1535)

Současný stav společnosti není uspokojivý, lze si však představit lidské společenství (byť bychom jej třeba museli situovat na místo, které ve skutečnosti neexistuje – do *utopie*), v němž bude naprostá většina nedostatků odstraněna: společenství rovnosti, společného vlastnictví nebo například všeobecně poskytovaného práva na vzdělání.

Nesituuje je do budoucnosti, ale do prostoru.

Hlavní dílo: *O nejlepšího stavu státu a o novém ostrově Utopii*.

Obdobný koncept přináší **THOMASO CAMPANELLA (1568-1639)** ve svém *Slunečním státě*. Teokratický stát se společným vlastnictvím a direktivním řízením života každého jednotlivce.

THOMAS HOBBS (1588-1679)

HOBBSOVA POLITICKÁ FILOSOFIE (obsažená především v jeho nejslavnějším díle, v *Leviathanu*)

- základním předpokladem uchování veřejného pořádku je absolutní podřízení se moci panovníka (tedy poslušání všeho, co panovník vyhlásí jako zákon, i kdyby ty zákony vypadaly velmi náročné a zasachovaly do jakýchkoliv oblastí lidského života /nicméně ani tak nemůže panovník vyžadovat zákonem něco, co prostě není možné vyžadovat: např. určitou víru/) – toto podřízení se je vyžadováno potud, pokud poddaní mohou rozumně očekávat efektivní činnost ze strany panovníka, která zajistí jejich bezpečí a dobrý život (jinak řečeno: absolutní přesun moci není až tak úplně absolutní – **stát jaksí přestává být státem ve chvíli, kdy neposkytne více, než co beztak poskytuje přirozený stav**)

- vláda vzniká přesunutím práva z lidu na jednoho vládce (nebo několik vládců), do nějž je vložena neomezená moc určovat zákony společenství

- alternativou k podřízení se absolutní vládě je podle Hobbese život, který je samotářský, plný násilí, nešťastný a krátký: ve stavu bezvlády neexistuje totiž žádná záruka, že se majetek a bezpečí člověka nestane obětí jiných lidí → v tomto tzv. přirozeném stavu vládne nejistota a válka všech proti všem (člověk je člověku vlkem) a každý má plné právo udělat vše, co pomáhá zachovat jeho život, v souladu s jedním ze základních přirozených zákonů: snahou zachovat svoji existenci; a v souladu s jedním ze základních a nezciitelných přirozených práv: právem svobodně posuzovat, jak si zajistit přežití a dobrý život

→ právě díky těmto základním motivacím a možnostem lidské mysli vzniká z přirozeného stavu život ve společenství (neboť nikdo, kdo si přeje zachovat svoji existenci a je schopen uvažovat, nechce žít v nejistotě válečného přirozeného stavu)

FRANCIS BACON (1561-1626)

- angažován v politice i ve filosofii

- spolu s Descartesem byl nejoriginálnější a nejhlubší reformátorem myšlení v 16. a 17. století (Routledge)

¹ Srov. Machiavelli, *Vladař*, kapitola 8.

- psal obzvláště intenzivně v posledních letech svého života, kdy byl nucen se stáhnout z politického života do ústraní
- dílo: *Eseje, O důstojnosti a pokroku věd, Nové Organon, Nová Atlantida* (vize ideální společnosti budoucnosti)
- cíl: obnova vědy jako takové a všech jednotlivých věd ← vědy stagnovaly od dob Řeků
- jedna z příčin stagnace: vědám chybí jasné stanovení cíle: a tím je podle Bacona ovládnutí přírody člověkem, tedy věda má být zaměřena prakticky: „Vědění je moc.“ (...) „Příroda se má štvát psy tak dlouho, až vydá veškerá svá tajemství.“
→ a to má konečný cíl ve zlepšení lidského života
- s Baconem je tedy spojena idea, která je nesmírně důležitá pro veškeré příští vědění: totiž myšlenka spojení vědy a techniky (a to bez ohledu na otázku, zda to skutečně zapříčinil Bacon: tak to podle všeho není: vyjádřil ale důležitou tendenci své doby, řekněme)
- nejenom tak, že věda má být technická, ale i **úspěšná snaha o efektivní praxi musí být založena na vědění**: „*Human knowledge and human power meet in one, for where the cause is not known the effect cannot be produced. Nature to be commanded must be obeyed;...*“
- existovala spekulace, že Bacon napsal Shakespearova dramata
- podle jedné historky zemřel z důvodů nachlazení, které si uhnal při provádění **experimentu**: pokoušel se nadívat kuře sněhem
- ostatně: Bacon byl nesmírně významný teoretik vědy, ale sám dobrým vědcem nebyl (to je sice zvláštní paradox, ale když se nad tím zamyslíte, není to až tak nepochopitelné)

SYSTÉM A METODA VĚDY

- Bacon se snažil systematicky rozčlenit oblasti lidského vědění: oproti Aristotelovi jedna důležitá inovace: **úzké spojení teoretických a praktických disciplín**: přinejmenším v oblasti přírodní filosofie má každý obor svůj činný, praktický protějšek: fyzika – mechanika, metafyzika – přírodní magie (nikoliv stará magie, něco úplně nového, spíše vědeckého)
- není správné ani (a) dovolávat se staré tradice ani (b) jen spekulativně, byť třeba logicky správně, odvozovat tvrzení → oba tyto postupy vedou jen k tomu, že se točíte dokola, v kruhu
- je třeba se vrátit ke zkušenosti, založit své vědění na indukci a správném zpracování indukcí získaného materiálu: vytvářet hypotézy, činit **experimenty** (důraz na experimenty pro Bacona důležitý) atd. – a především vše činit **metodicky** – ani empirie vám nepřinese nic dobrého, když nemáte správný postup
- kromě toho: takto založená věda je věcí kolektivního postupu, není nijak závislá na individuální genialitě

RENÉ DESCARTES (1596-1650)

- Störig jej zařazuje mezi „tři velké systémy období baroka“ (vedle něj tam patří ještě Spinoza a Leibniz)
- jde o myslitele, který patří – spolu s výše uvedenými autory – k tradici racionalismu – tedy k myšlení zdůrazňujícímu význam rozumu pro lidské poznání a myšlení, které si za vzor veškerého poznání bere matematiku
- dá se dokonce říci, že tuto tradici založil – jeho snaha znovuzaložit filosofii byla ostatně velice významná nejen pro racionalismus, ale pro celou novověkou filosofii

METODA

- důvěra v matematiku a skepse ke všem ostatním vědám → snaha o rozvíjení filosofie přísně matematickým, deduktivním a logicky korektním způsobem z evidentních základních axiomů
- odmítání **autorit**, na nichž stavělo scholastické myšlení – tj. (a) autority **smyslů** a především (b) autority **starých textů**, (c) autority **učitelů** – Descartes říká: **jediným autoritativním zdrojem vědění je mé vlastní já, můj vlastní evidentní náhled, náhled mého rozumu** (*Meditace* jsou také psané v první osobě – jsou osobním svědectvím osobního hledání)
- v *Rozpravě o metodě* Descartes říká, že lidský postup ve vědění má sledovat čtyři zásadní pravidla:
 - 1) Nikdy nepřijímat žádnou věc za pravdivou, již bych s **evidencí** jako pravdivou nebyl poznal.
 - 2) **Rozdělit** každou z otázek, jež bych prozkoumával, na tolik částí, jak je jen možno žádoucí, aby byly lépe rozřešeny.
 - 3) Vyvozovat v náležitém **pořadí** své myšlenky, počínaje předměty nejjednoduššími a nejsnáze poznatelnými k znalosti nejsložitějších
 - 4) Činit všude tak **úplné výčty** a tak obecné přehledy, abych byl bezpečný, že jsem nic neopominul.

MYŠLENÍ

- karteziánský dualismus: existují dva druhy substance, *res cogitans* a *res extensa* (věc myslící a věc rozlehlá)
- esenci první substance je výhradně myšlení – nemá smysl o ní uvažovat v geometrických kategoriích
- esenci druhé substance je rozlehlost

- pro karteziánské (Descartes = Cartesius) myšlení je poměrně obtížné vysvětlit, jak tyto dvě substance navzájem mohou komunikovat (šišinka mozková)
- jinak podle Descartese vše v lidském životě – kromě myšlení – může být vysvětleno čistě mechanicky – včetně zažívání, krevního oběhu, pohybu svalů a přenosů smyslových informací do mozku

KOMENTÁŘ K PRACOVNÍMU TEXTU

- Descartova **metodická skepse**: **věda musí přijímat za pravdivé jen to, co nepřipustí sebemenší pochybnost** - ! – metodická skepse René Descartese tedy neznamená, že Descartes sám byl skeptik: **byl to člověk, který se snažil skepsi čelit, byl to oponent skepticismu**
- jak odstraní jistotu smyslového poznání: **může být, že neustále spím a vše se mi jen zdá**
- jak odstraní jistotu o některých základních, obecnějších tvrzeních, které přijímáme jako pravdivé (povaha hmoty vůbec, její rozložení v prostoru, tvar rozprostraněných věcí, jejich kvantita neboli velikost a počet, apod.; - tedy to, co se týká geometrie, aritmetika a podobných věd – „Vždyť ať už bdím, nebo spím, dvě a tři dávají vždy pět a čtverec nemá více stran než čtyři.“): **může mne klamat všemocný Bůh** – a tomu neodporuje (říká Descartes na tomto místě argumentace, potom to vyvrátí) boží dobrota, neboť vždyť lidé se skutečně prokazatelně dopouštějí omylů; navíc: **co kdyby Bůh nebyl a já vzniknul jen náhodou: nedokonalejší původce mé existence (náhoda místo Boha) ale znamená, že je ještě pravděpodobnější, že jsem neustále klamán**
- nicméně mé staré názory se vrací – co když mne ale klame nějaký **zlovolný duch, démon?** – myšlenka na tohoto démona Descartese zabránila tomu, aby se staré názory vracely (je to jakási pojistka metodické skepse)
- **archimédovský bod: cogito ergo sum**
- stačí najít jediný pevný bod a pohnu Zemi z místa – **a právě role, kterou argument hraje u Descartese je tím novým, originálním ve filosofii** (samotný argument předjímá Augustin): **je prvotním a centrálním poznatkem, Descartesův projekt je vybudovat z (vždy mé) jistoty (vždy mého) myslícího já celý svět: budejeme filosofii nezávisle na historii, nezávisle na tradici**
- sebejistota myslícího subjektu je nezávislá na smyslech
- pracuje se tu s vrozenými idejemi
- jak je možné pochybovat i o zákonech geometrie? – argumentace pomocí zlovolného démona
- jak je to s nemožností klamu plynoucí z existence Boha? – my se pochopitelně můžeme mýlit, nemůžeme se ale mýlit, pokud jde o to, co poznáváme jasně a zřetelně: nutně pravdivé tedy musí být ty poznatky, u nichž si nemůžeme pomoci a musíme je zastávat (naš vlastní rozum nás k tomu nutí)

MYSL A TĚLO

- Descartes jedním z nejproslulejších zastánců **dualismu duše a těla** (ne že by ho vymyslel, ale podal jeho nejslavnější novověkou formulaci, formulaci paradoxně v mnoha ohledech ostřejší než tomu bylo v křesťanském, ovšem také aristotelském, myšlení středověku)
- ve skutečnosti u Descarta existují spíše tři než dvě substance: tělo, duše a Bůh
- Descartova definice substance: věc, která může existovat tak, že nezávisí ve své existenci na ničem jiném než na sobě – a to je definice, kterou v nejpřesnějším možném slova smyslu splňuje právě jen **Bůh**, nekonečná substance
- ovšem i duše je podle Descarta substancí (přinejmenším ve vztahu k tělu), neboť podle Descarta duše (jejímž centrálním atributem je **myšlení**) může existovat nezávisle na těle
- neboť, říká Descartes, vše, co nazírám jasně a zřetelně jako odlišné, může existovat samostatně, neboť Bůh to takto odděleně může stvořit; **a já nazírám jasně a zřetelně ideu sama sebe jako myslící nerozlehlé věc a stejně jasně a zřetelně nazírám také ideu těla jako rozlehlé a nemyslící věci → tělo a duše tedy mohou existovat odděleně**
- to, co vidíme, je **proměna pojetí živého člověka oproti scholastice**: pro scholastiku (protože pro Aristotela) je duše principem života lidského těla, je v nějakém smyslu formou těla, je tím, co vnáší tvar a život do fungujících orgánů: **naproti tomu pro Descarta je většina životních funkcí spojených s naším tělem na duši nezávislá (je vysvětlitelná zcela mechanicky, strojově), stejně tak jako duše je – jakožto sídlo myšlení – nezávislá na těle**
- nicméně – aby to nebylo tak jednoduché – **v tomto životě jsou duše a tělo propojené – a to poměrně úzce, jak dokazují životní prožitky hladu, žízně apod. – nicméně tato skutečnost (která je podle Descarta zcela zřejmá z naší životní zkušenosti) nepůsobí v karteziánském vidění světa právě organicky, a Descartes proto musí přijít s poněkud obskurním „řešením“ toho, jak spolu tyto dvě odlišné substance komunikují**

- řešením je, že jsou spolu propojeny na **určitém místě**, tj. v **šišince mozkové** (části mozku nacházející se přímo v jeho středu) – mysl je schopna touto šišinkou pohybovat, a pak už se z ní pohyby šíří dál do celého těla

LIDSKÁ PSYCHOLOGIE A OTÁZKA VÁŠNÍ

BENEDICT (BARUCH) SPINOZA (1632-1677)

ZČÁSTI POLEMICKÉ NAVÁZÁNÍ NA DESCARTA

- Spinozovo myšlení v mnoha směrech navazuje na Descarta: například snahou o připodobnění filosofie matematice, úvahami o substanci a světě vycházejícími z Descartova položení problému vztahu mezi myšlením a rozlehlostí, úvahami o Bohu a jeho existenci, způsobem výkladu fyziky lidských vášní
- Spinozův model světa je ovšem zcela svébytný a mnoha ohledech se od Descarta liší: například specifickými, v některých směrech stoicismus připomínajícími úvahami o svobodě a nutnosti, spojením Boha a přírody, ambiciózním etickým podnikem, jehož cílem je nabídnout člověku cestu k blaženosti a podílu na nesmrtelnosti Boha

ŽIVOT

- rozhodujícím rysem Spinozova myšlení je nekompromisní racionalismus: jak v metafyzice, tak v epistemologii (teorii poznání), tak v etice: **tj. podle něj (a) univerzum obsahuje racionální řád, (b) tento řád je přístupný lidskému rozumovému poznání, (c) skutečné štěstí záleží v poznání světa a v životu, který je veden v souladu s tímto poznáním**
- jeho myšlení bylo ovlivněno především **Descartesem a Hobbesem**

LEIBNIZ, GOTTFRIED WILHELM (1646-1716)

- pocházel z Německa
- jeden z nejdůležitějších myslitelů svého věku
- kromě filosofie se angažoval veleúspěšně také v matematice a logice
- a zabýval se i geologií, úvahami o přírodě, lingvistikou a dějiny Evropy
- prakticky se věnoval i jiným věcem, působil například v diplomacii
- mezi jeho díly nenajdete žádný velký a supervýznamný spis, který by shrnoval jeho „systém“
- místo toho Leibniz upřednostňoval krátké texty na zcela konkrétní témata, články, dopisy
- v češtině vyšla např. jeho *Monadologie*

JOHN LOCKE (1632-1704)

- je představitelem britské tradice filosofického myšlení, tradice, která se opírá o zkušenost, chová silnou skepsi k čemukoliv, co takto nečiní, a zkušenost považuje za jediný zdroj lidského poznání – této tradici se říká empirismus (a v Anglii má dlouhé trvání, patří k ní i dřívější myslitelé, například William Ockham, Francis Bacon nebo Thomas Hobbes)
- Locke byl prvním empirikem, který získal sorvatelnou autoritu s Descartesem a podílel se tak zásadním způsobem na změně směřování evropského myšlení
- kromě filosofie se prakticky zabýval kariérou v politice
- zajímala ho také náboženská tolerance
- hlavní díla: *Esej o lidském rozumu*, *Druhé pojednání o vládě*

MYŠLENÍ

IDEJE

- žádné vrozené ideje, mysl je při narození jako nepopsaný list papíru

Platí přitom, že primární kvality jsou v tělesech stále (patří totiž k pojmu tělesa samotnému), a podle Locka není důvod se domnívat, že věci jsou po této stránce jiné, než jak je vnímáme.

Naproti tomu sekundární kvality přísluší tělesům jen v určitých vztazích a jsou v posledku působeny jejich primárními kvalitami (tj. dojem určité barvy v nás vyvolává těleso určitého tvaru, rozlohy, pohybu a klidu apod.).

TEORIE STÁTU

Liberální teorie, velmi typická pro západní liberalismus. Je tu vše: dělba a omezení moci, důraz na individuum a jeho svobodu, důraz na majetek a ekonomiku jako něco, co stojí za státem a co je smyslem jeho existence.

Základ: Vláda by měla být nějak ústavně omezena, měla by vládnout ve prospěch poddaných a poddaní, kterým je vládnuto špatně, mají mít právo na rebelii.

Právo vládnout totiž přichází zároveň s povinností vládnout ve prospěch ovládaných: pokud vláda nerozpozná nebo nedodrží tuto povinnost, mají poddaní právo na vzpouru.

Locke také mluví o dělbě moci na zákonodárnou a výkonnou (není-li moc rozdělena, je zde nebezpečí absolutistického zneužití moci).

GEORGE BERKELEY (1685-1753)

MYŠLENÍ

- Berkeley navazuje na Locka – ovšem ve dvou důležitých věcech s ním nesouhlasí:

(a) odmítá rozlišení mezi primární a sekundárními kvalitami – tj. říká, že u **žádného svému vjemu** si nemůžeme být jisti, zda mu něco ve světě odpovídá, předměty naší zkušenosti jsou nám přítomné právě jen potud, pokud jsou předměty naší zkušenosti, a jen jako takové **existují** – to vyjadřuje slavná formule *esse est percipi* (**být znamená být vnímán**) – proto také bývá Berkeley škatulkován jako „idealista“

(b) s tím souvisí: odmítá, že by něco odpovídalo ve světě i té jediné složené ideji, které něco odpovídá podle Locka, tj. substanci → **v berkeleyovském univerzu vůbec neexistuje hmota**

DAVID HUME (1711-76)

- z díla: *Pojednání o lidské přirozenosti, Zkoumání o lidském rozumu*

- Kanta probudil Hume z dogmatického spánku

- v Humovi vrcholí britské empirické myšlení

- a Hume patří také k širší tradici skepse a naturalistického přístupu k člověku a lidské existenci: jeho myšlení je výrazně protináboženské, klade důraz např. na to, že lidská morálka nezávisí na náboženství

- kromě filosofie se zabýval také historií: ostatně obě téma spolu mohou souviset a my můžeme Huma chápat jako vědce zkoumajícího lidskou přirozenost, ať už v abstraktnější podobě filosofických spisů, nebo konkrétněji v historických pojednáních (Routledge)

ČLENĚNÍ IDEJÍ:

ZÁKLADNÍ FILOSOFICKÉ A VĚDECKÉ **OMYLY** VZNIKAJÍCÍ ŠPATNÝM POCHOPENÍM PRAVIDEL SLUČOVÁNÍ IDEJÍ:

02 Omyl: **existují nějaké (jako nutně platné nahlédnutelné) kauzální zákonitosti** – Hume: my sice ve své mysli skutečně spojujeme představu jedné změny s představou druhé změny a tak si představujeme, že ve světě existuje nějaká kauzalita, ovšem **samo toto spojení nikdy žádná impresie přímo nepotvrdí, vše co opravdu vnímáme je jen následnost; k usuzování na příčinnost nás nutí jen sklon naší mysli, náš zvyk** – v přísném slova smyslu si tedy jist tím, že dění ve světě bude vykazovat stejné zákonitosti i v budoucnosti, nemohu být – **to je velmi důležitý postřeh, který se týká indukce jako lidské myšlenkové operace (to ovšem nic nemění na tom, že používání indukce a asociování idejí podle principu kauzality je stejně tak nutné jako člověku užitečné)**

FRANCOUZSKÉ OSVÍCENSTVÍ

- myšlení Francie 18. století je do značné míry ovlivňováno přijímáním myšlenek, které už dříve rozvinuli angličtí myslitelé a které také – alespoň do jisté míry – realizovala anglická společenská praxe

- francouzští osvícenci jsou ovšem oproti anglickým (Lockovi nebo Humovi) obvykle radikálnější

- na Encyklopedii se ze jmenovaných nepochybně nejvíce podílel jeden z jejích nejvýznamějších tvůrců Denis Diderot (vedle něj je třeba v této souvislosti jmenovat i druhého klíčového vydavatele a editora tohoto monumentálního díla, Jeana d'Alamberta)

- jinak podnik Encyklopedie pro osvícenství klíčový, mj. proto, že dílo, k němuž směřoval, mělo prokázat vnitřní jednotu vědění a především: mělo skrze vědění otevřít cestu ke společenským změnám (a vědomí toho, že (a) je třeba provést

nějaké podstatné společenské změny, (b) cestou k těmto změnám je lidské poznání: to jsou témata, která jsou nesmírně významná pro osvětenství jako takové

- deismus jako „náboženské“ přesvědčení, které sice – patrně především z racionálních důvodů – uznává existenci Boha, nicméně odmítá vše, co je na náboženství právě (alespoň podle stoupenců takovéhoho myšlení) třeba pokládat za iracionální (pověry, rituály, určitou osvěcenci kritizovanou společenskou a mocenskou praxi), je typické svým zaměřením pro osvětenství vůbec: za nejtypičtějšího představitele deismu ze jmenovaných je třeba pokládat Voltairea, deismus je ovšem názor, který zastával i Montesquieu a (alespoň po jistou část života) i Diderot; ten se však už v průběhu své intelektuální kariéry dopracoval ještě k radikálnější pozici, totiž k materialistickému ateismu, což je pozice, kterou zcela bezesporu zastával La Mettrie

MONTESQUIEU (1689-1755)

- z díla: *Duch zákonů*

- myslitel, který proslul v rámci osvětenství především svým politickým myšlením: inspiraci pro své myšlení čerpal především ze svých pobytů v Anglii

- ! – rozdělení státní moci na výkonnou, zákonodárnou (dvojice mocí, kterou nalezneme již u Locka) a soudní je klíčové proto, aby nedocházelo k despotii a potlačení lidské svobody

JULIEN OFFROY DE LA METTRIE (1709-51)

- jeho text *L'Homme machine* bývá považován za klíčový manifest materialismu 18. století

JEAN-JACQUES ROUSSEAU (1712-1778)

MYŠLENÍ

Vědy a umění

- v r. 1749 vypsal Akademie v Dijonu jako námět rozprav soutěžících o její cenu otázku „Zda pokrok věd a umění přispěl k zlepšení mravů.“ → Rousseau odpověděl, že nijak; a nejenom to: umění a vědy nejsou pomníky pokroku nýbrž úpadku – k čemu by byla právní věda, kdyby v životě společnosti nevládla nespravedlnost, k níž vychovává kulturní zjemnělost? K čemu by byla filosofie, kdyby se každý držel prostých, přirozených ctností? Vzdělávání ducha kráčí v dějinách vždy ruku v ruce s upadáním mravnosti → veškeré vyšší vzdělání kromě toho přispívá k sebelásce: lidé se - spíše než aby se starali o to, co je užitečné pro všechny – pokoušejí pozvednout nad druhé, i tím (možná by se dalo říci: vždy i tím), že druhé poníží - „Všemohoucí Bože, zbav nás osvěty našich otců: veď nás nazpět k prostotě, nevinnosti a chudobě, jediným statkům, které nám přinášejí naše štěstí...“ (270)

Nerovnost mezi lidmi

- přírodní (přirozený) stav byl vpravdě rajský – všichni zdraví, neboť příroda sama vyhlazuje vše slabé; panují přirozené ctnosti; sexuální vztahy jsou čistě animální a nekomplikované; lidé jsou izolovaní, nezávislí, nikomu nepoddaní; není tu výroby, řeči ani přemýšlení

/komentář z Routledge: „Přírodní člověk („vznešený divoch“) ponechaný ve svém přirozeném prostředí je soběstačný, většinou pohlcen svými přítomnými pocity bez předvídání a bez vzpomínek, osamocený, mírumilovný a, abychom řekli pravdu, většinou spí. (Rousseau zde mohl dost dobře mít na mysli orangutana).“/

- co zapříčinilo konec tohoto stavu? – vlastnictví /Routledge ovšem poskytuje jiný výklad: hraje v něm roli rozmnožení lidí, sebeláska a pýcha/: „První člověk, kterého napadlo obsadit jistý kus pozemku a prohlásit: Tohle je mé! a jenž našel dost prostoduchých lidí, kteří mu uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské společnosti. Kolika zločinů, válek, vražd, běd a hrůz by bylo lidstvo ušetřeno, kdyby byl někdo vytrhal kůly, zasypal příkopy a zavolal na své druhy: Chraňte se poslouchat tohoto podvodníka. Jste ztraceni, jestliže zapomenete, že ovoce patří všem a země žádnému!“ (270) → vznikli bohatí a chudí

→ poté následovalo ustavení státu a zákonů → vznikli vládci a ovládání, v případě, že se moc změnila v libovůli, dokonce pánové a otroci

→ co teď s tím? – pokud o vytvoření spravedlivé – tj. na rovnosti založené - společnosti nabízí Společenská smlouva: každý člen společnosti dává svou osobu a všechnu svou moc jako společný statek pod nejvyšší řízení obecné vůle, takto vzniká duševní sdružení jako veřejná osoba, vzniká lid: lid je jediným nositelem suverenity – obecnou vůli tohoto suveréna je třeba zajistit hlasováním – a jak je to s většinou

- Rousseau v jiném textu říká, že cílem všeobecné vůle je chránit jednotlivce před masou (sám tedy nechtěl žádnou diktaturu proletariátu)

IMMANUEL KANT (1724-1804)

KRITIKA ČISTÉHO ROZUMU

→ než bude vůbec možné cokoliv ve filosofii jasně říci, je třeba **prozkoumat strukturu celého lidského poznávacího aparátu** – pak teprve se ukáže, zda je možné něco jako metafyzika

TRANSCENDENTÁLNÍ ESTETIKA A MOŽNOST SYNTETICKÝCH SOUDŮ A PRIORI ČISTÉ MATEMATIKY

říká: **a priori je forma smyslovosti** – žádná jednotlivá představa totiž není pouhou látkou, ale je vždy již nějak zpracovaná, zformovaná

- resp. my o tom, zda patří či nepatří k předmětům samým, nemůžeme nic vědět: **věc o sobě (Kant říká též noumenon) je podle Kanta nepoznatelná**

TRANSCENDENTÁLNÍ ANALYTIKA, KATEGORIE A MOŽNOST ČISTÉ APRIORNÍ PŘÍRODOVĚDY

- týká se druhé základní schopnosti našeho poznávání, tj. rozvažování (Verstand), týká se toho, **jak ke zpracování smyslových dat přispívají pojmy** (platí totiž, že pojmy bez názoru jsou prázdné a názory bez pojmů slepé – **jinak řečeno: smyslovost a rozvažování jsou na sebe navzájem odkázány**

- viz. důležitý příklad kauzality: „Kant říká: Hume má zcela pravdu v tom, že princip kauzality se nedá odvodit z vnímání. Pochází totiž z rovažování (Verstand). A přece platí všeobecně a nutně pro každou zkušenost! Jak je to možné? Nemůže to vůbec jinak být, protože všechna zkušenost vzniká tak, že rozvažování vtiskuje do látky poskytované smyslovostí své formy myšlení (mezi nimi i kauzality), je zcela jasné, že tyto formy musíme opět nalézat ve veškeré zkušenosti!

Pro věci o sobě platí ovšem kategorie právě tak málo jako apriorní formy smyslovosti, prostor a čas. Pro věci, jak se nám jeví, však kategorie platí všeobecně a nutně.“ (Störig, str. 290)

→ **z toho pak podle Kanta plyne možnost čisté přírodovědy a to právě proto, že předměty se řídí naším poznáním (nikoliv tedy proto, že by se naše poznání řídilo předměty)**

TRANSCENDENTÁLNÍ DIALEKTIKA A NEMOŽNOST ČISTÉ METAFYZIKY

„Lidský rozum má zvláštní osud ... : doléhají na něj otázky, kterých se nemůže zbavit, neboť jsou mu dány jeho vlastní povahou, rozum však na ně nemůže odpovědět; přesahují totiž všechny schopnosti lidského rozumu.“ (291)

- Kant jmenuje tři hlavní ideje: (a) psychologickou ideu nebo-li ideu duše, (b) kosmologickou ideu nebo-li ideu světa, (c) teologickou ideu nebo-li ideu Boha

- ! – nicméně ideje jsou přesto velice důležité: místo toho, aby ukazovali, jaký svět *je*, ukazují nám jak svět (sebe a Boha) **máme myslet (jsou to regulativní ideje): jsou to jakoby ukazatele v našem nitru, které míří k nekonečnu a k absolutnu, a tím poskytují našemu chápání světa systematickou jednotu**

- Kant k tomu navíc říká: „Musel jsem zrušit vědění, abych získal místo pro víru.“ – to znamená: **Kant ukázal, kde jsou hranice našeho teoretického rozumu, leží přesně tam, kde končí oblast možného zkušenostního vědění; co leží mimo tuto oblast, o tom rozum nemůže nic stanovit – ideje Boha, jednotné a svobodné duše (o ty jde především, pozn. MK), tedy nejsou ani vyvratitelné, ani dokazatelné**

KRITIKA PRAKTICKÉHO ROZUMU A KANTOVA MORÁLNÍ FILOSOFIE VŮBEC

- člověk u Kanta není jen bytost poznávající, je také (a patrně především) také bytostí jednající – a jako takový používá svůj rozum i prakticky (tedy jako nástroj umožňující určitým způsobem směřovat jeho jednání a rozhodování)

- základními pojmy Kantovy praktické filosofie jsou pojmy **autonomie a heteronomie**